

Két kongresszusról

A IX. filozófiai kongresszus

„Hogy lehetséges általában filozófiai kongresszus?“ tette föl a kérdést féltréfásan, félkomolyan *Liebert*, egyik témához hozzászóltában, s a kérdésben ott volt az az optimista becslés, hogy lehet, csakugyan és érdemes is ilyen kongresszusokat rendezni, — Schopenhauer még végleg és jóvátehetetlenül képtelen gondolatnak tartotta az ilyesmit, — de ott volt a finom bíráló magja is, hogy — bár a rendezőség minden hódolatot kiérdemlő módon oldotta meg nehéz feladatát, — szerencsésebb módja is lehet a rendezésnek, célszerűbb elvek szerint. Ahogy most újból átveheti az olvasó a 12 kötetbe foglalt anyagot,¹ amely nyomtatásban már készen állott a szóbeli előadásokra, nyugodtabb és elmélyedőbb átgondolás után megint csak az az érzés lepi meg, ami a kongresszuson: hogy ez az óriási kérdéstömeg, melyre ezek a 8—10 oldalas cikkek válaszolnak, olyan gazdag és annyi részletet ölel fel, hogy csakugyan lehetetlen nem érezni az *embarras de richesses*, — a fától alig lehet látni az erdőt. A 12 impozáns kötet — 10—12 íves valamennyi — felöleli az egész európai filozófiát, ha nem is mindig legelső rangú képviselői által kifejtve, s a cikkek írói természetesen legjavát adják annak, amit az előre kijelölt témakörökből önként választott kérdéseikről mondhatnak, temérdek gondolatfakasztó és érlelő ötlet kínálkozik is bennük, természetesen, — s mégis, ha azt kérdezné valaki, hogy miért nyert ezzel a kongresszussal a filozófia, bajos volna egyebet mondani, minthogy több-kevesebb világossággal és őszinteséggel valami önkénytelen tükrökép alakult ki arról, hogy miféle kérdések foglalkoztatják, nagy általánosságban, a mi napjaink filozófiáját, de ez a tükrökép is igazában csak a találmra, helyzeti véletlennek jóvoltából összekerült részletekből támadt körvonalakat mutatja, a filozófia s ezzel a világnép alapfogalmaira kíváncsi köztudat alig nyer kielégülést a sok nagyszerűen kidolgozott részletből.

¹ Travaux du IXe congrès international de philosophie. Congrès Descartes, Publiés par les soins de R. Bayer. Paris, Herman et Cie.

Nem hiszem, hogy ezzel a filozófia elvégezettnek gondolhatná feladatát a mai zavaros világnézeti forrongások idejében, amikor éppen a törzsfogalmak értelmének végre mégis csak elérhető tisztázását sóvárogja a művelt köztudat s a tudományok művelői is hovatovább mindinkább, ámbár még mindig van „szaktudós“, aki azt hiszi, hogy fölényesen lesajnálhatja a filozófiai idővesztegetést, mikor pedig annyi okosabb teendőt kínál az egyedül üdvezítő szakképzés — s a kongresszus éppen ezt az örök filozófiai feladatot, a minden tudás és gyakorlat végső fogalmait jelentő középponti kérdéseket nem látta szükségesnek *végiggondoltatni*, — mintha olyan világosak és véglegesen és egyértelműen fogalmazottak volnának, hogy most már nincs egyéb teendő, mint vígan eregetni a fogalmi hálózat fonalait, amikkel hiszen olyan könnyű, lám, ellentmondás nélküli rendszerbe összefogni akár a láthatatlan világot is, mennyivel inkább ezt a láthatót!

A végiggondolás szükségének ez a hiánya jellemzi, sajátságosan, ezt a hatalmas gondolatömeget, — az egységesítő vágyat pedig semmi se viheti megteljesedésre, csak ez az újból meg újból *előről* kezdett munka — éppen ez lehetett volna a *Descartes* szelleme előtt való hódolat legnemesebb bizonyossága, ha amit ő elkezdett, a centrális fogalmak új átgondolását ez az ő emlékének szentelt kongresszus központi témává teszi vala. De még a *Descartes*ről szóló cikke se szolgálják ezt a célt, — nem is *itt* gyűlt össze a róla szóló megnyilatkozások legjava, pedig három kötetben csak a róla írt cikkek vannak összefoglalva. — Az egyes tanulmányok belső értékéről természetesen ez semmiféle kritikát se jelent, csak a Liebert fölvetette kérdésre feltoluló válasz mondatja, hogy — bár természetesen tudom, hogy ez az igénytelen megjegyzés el se jut az új kongresszus rendezőihez, melyet holland földön fognak tartani négy év múlva, — szerencsésebb rendezési elv volna az, amelyik nem ölel fel annyi külön cím alá fogható részletet, hanem kitűz egy néhány törzsfogalmat, amelyekről naiv dolog volna azt hinni, hogy fölösleges az időt tölteni velők, mert hiszen mindenki érti őket, — s ezeket annyi oldalról világíttatja meg előre felkért előadókkal, ahány főiránya a jelen filozófiának van; ilyen kérdések volnának vagy lehetnének egyebek közt: mi a metafizikum, mi az érték, a *dolog* elmélete-e az első, vagy a *tárgy*, melyet a dologról ismereti tárgyul a tapasztaló alany megalkot?

De nem lehet feladatomból soravenni a sok felkínálkozó kérdést, amiket csak a jelen 12 kötet átolvasása is csaknem felburjánkoztat, mert arra ébreszt, hogy úgy kuszálódnak össze a legkülönbözőbb gyökérből fakadt gondolatsorok, mint a lián az őserdőben, csak felhívhatom az érdeklődőket, hogy ezt a szempontot se feledjék el, vagy ezt a legkevésbé, mikor a sokszor elsőrendű tanulmányokat olvassák, miket a 12 kötet nyújt s mik közül a tiszteletreméltó zsen-

gék itt is úgy választódnak ki, mint mesterfogások közül a jóindulatú nekiszánások akárhol másutt.

Egyes cikkek kiemeléséről természetesen nem lehet itt szó; a témák gazdagságát a következő címek mutassák: a Descartes-cikkek egy általános bevezetés után (Généralités) külön tárgyalják metafizikáját, módszerét, a számtant, a fizikát, erkölcsi tanait, idekerült az esztétikájáról szóló cikk is, (a temérdek osztály se elég, pontosan megadni a kereteket a sokszor két-három helyre is beilleszthető cikkeknek); Descartes történeti hatásáról és viszonyulásáról külön két fejezet cikkei szólnak, ezek közt a *Nagy József* a magyar földi hatásokról. — A IV. kötetben kezdve a filozófia egyetemes kérdései jönnek sorra, a *tudomány egysége, a módszer s a módszerek* főcím alatt, elsőnek az *ész problémái* alcímmel, (ez talán a leghínyosabb szakasz, mert itt lehetett volna a filozófia leggyökeresebb fogalmait feltárni); aztán a tudomány egysége s a módszer egysége alcímekkel. — Az V. kötet ezt folytatja, a tudomány formálása, a történelem módszere és ezeknek történeti vonatkozásai alcímekkel. A VI. kötet a logikának és matematikának van szánva, a következő alcímekkel: a logikai probléma, a logika és a tudományok, matematika és logika, matematika és intuición, ezek közt a *Kerékjártó* cikke: Descartes módszere és a modern geometria, végül a végtelen problémái.

A VII. kötet az okiság és a determinizmus kérdéseit tárgyalja, ilyen címek alatt: a modern fizika, fizika és filozófia, a valószínűség, a biológia, itt a *Bertalanffy* cikke a biológia törvényszerűségről. A VIII. és IX. kötet a „Reflexiv analízis és transcendencia“ kissé sejtelmes főcíme alatt ezeket tárgyalja: transcendencia és immanencia, a reflexió aktusa, reflexió és létezés, (ahol elég tarka témák szerepelnek együtt, mint: az idő, az öntudat, a cogito, Isten), aztán a lélek és a szellem, itt a *Boda István* cikke: Élet, lélek, szellem és tudományok egysége; a lélek és a test, ezek közt a *Brandenstein* cikke: A lélek és test viszonya és az általános okozatiság; végre a lélek és Isten.

A három utolsó kötet az érték problémáinak van fenntartva; témakörei ezek: egy általános bevezető rész után az érték és a valóság, az ismerés, cselekvés és érték, továbbá az érték és kozmológia, (peszimizmus és optimizmus, meg az indeterminizmus kérdései vannak idetéve), aztán a logikai, erkölcsi és társadalmi normák, majd a jogi és esztétikai normák jönnek sorra, az előbbiben a *Horváth Barna* cikke: a realitás, az érték és a jog címmel. Az esztétikai szakasz átvisz az esztétikai kongresszus anyagához.

Az *esztétikai kongresszus*, a második, amely későn követte az első, berlinit, mert a tervebevett bécsi a politikai helyzet tisztázatlansága miatt négy évvel ezelőtt nem volt megtartható, nyomban követte nagyobbméretű társát és két testes kötetben adta ki az előre

benyújtott előadásokat (a hozzászólásokat egyik se közli.)² Ezek egy-ségesebb képet adnak a felölelt területről, mert körülhatároltabb témakört dolgoznak fel s ezért részletesebbek s mégis koncentráltabbak lehetnek. Azért a *sokféle* mellett itt is nélkülözzük a centrális kérdések tervszerű kiemelését és végiggondolását, — mennyit nyernénk, ha pl. egyszer az *esztétikum* mivoltát tenné megvilágítás tárgyává egy ilyen kongresszus!

Az előadások közt közölve van a Paul Valéry és a Paul Claudel két nagyszerű megnyitója vagy bevezetője is; a Claudelé igazán alig szolgál más célt, mint amit a harmadik megnyitó mond róluk, a Basch Viktoré, hogy t. i. illusztrálják a francia költészetet és prózát (LI. lap); a Valéryé azt a bizonyosan sokak által átélt tapasztalatot is illusztrálja, hogy milyen kényes dolog a szépet magyarázni, milyen igaza volt Wilde Oszkárnak, mikor a kritikustól is azt követelte, hogy — művész legyen! Ami ötletet Valéry fölvet ehhez a nehéz feladathoz, azért érdekes, mert a módszeres pepecseléstől idegenkedő s annak szükségét mégis élenken érző magas intelligencia viaskodása saját magával s a feladat könyörtelen követeléseivel. Basch egy esztétikai rendszer vázát veti fel megnyitójában, — kár, hogy ezt a példát a filozófiai anyag közlésében nem követték, az ott elhangzott megnyitókat nem közölték.

Az anyag így van beosztva: elsőnek az *általános esztétika* kérdései vannak téve, még pedig 1. módszer általában; 2. a tiszta esztétika és metafizika címe alatt, itt szerepelnek a Boda és Mitrovics cikkei; 3. az értékek összehasonlítása; 4. az esztétikai kategóriák címen. A II. könyv a lélektanra van szánva, előbb az elemző lélektan, aztán az általános lélektan alcímeivel; a III. könyv a szociológia és kultúra témakörét adja, ebben a folklóre és a nemzeti-ségek címén a Vajthó László cikke színházaink válságáról; a II. kötet, a IV. könyvvel, történelem és kritika címen ad sokféle részletet, ugyancsak a művészetek történetéből vett szakaszokat. Az V. könyv a műelméletnek van szánva; rendre veszi a művészetet általában, aztán a költészet lényegét, az irodalmi művet, zenét, szobrászatot (egynehány cikk a festészettről is ide van téve), az építészetet és „urbanizmust“, színházat és mozi-t. A VI. könyv végül a jelen művészetét tárgyalja, a humanizmus és formalizmus kissé általános címe alá fogva össze az ellentéteket; aztán a „disz vagy mértan“ cím alá ugyanolyan jellemű és tartalmú cikkeket, végül a zene és tánc irányzatait. Az esztétikai kategóriák közt tárgyalja Dénes Tibor a tragikumot, az egyetlen latinnyelvű cikkben; több érdeklődést érdemelne az a különös helyzet, hogy a tudományos köztudat egyszerűen az esztétikára bízta a tragikum kérdését, holott metafizikai, erkölcsi, lélektani s nem utolsó sorban vallási problémák

² Deuxième congrès international d'esthétique et de science de l'art, Paris, 1937, Libr. Félix Alcan.

egész tömege várja benne tisztázását, mekkora kitüntetés az esztétikusra nézve, hogy őt a köztudat egyszerűen képesnek és hivatottnak tudja mindezek megoldására! A cikk érinti ezt a sajátos helyzetet, de nem oldja meg a kérdést, — s ezzel mintegy szimbolizálja is az egész munkálat jellemét: úgy látszik, a rendezőség nem akart egyebet, mint a tényleg megvilágítás tárgyává tett kérdések tovább tárgyalását, — így is nagyszerű termékenyítő hatások indulhatnak ki a legtöbb cikkből, de mégse tehetjük le a könyvet kezünkől anélkül, hogy erre gondolnánk: milyen nyereséges volna, ha egyszer ennyi iskolázott elme arra koncentrálná figyelmét, hogy megmondja: mit ért ő esztétikumon? Mennyi ágkérdés világosodnék meg egyszerre és, nem vakmerőség azt mondani, végleg, t. i. rendszeres helyét illetőleg végleg: s akkor nem bitorolna érdemét meg nem illető rangot az esztétika problémái közt, hanem visszahúzódnék a jelentéktelenségek közé, ahonnan csak az elvek tisztázatlansága okozta homályban lépkedhetett elő centrális kérdés köpönyegében.

S mindenesetre, minden filozófiai és esztétikai kongresszus tagjaitól, amely tudománygyarapítás céljával kíván fellépni, meg kellene kívánni, hogy egy tenyérynyi papirosra írja le, hogy mit ért filozófián, miben látja feladatát és hogy oldja meg ezt a feladatot. Mennyivel közelebb jutnánk minden kongresszus természetes céljához: hogy közelebb vigyen az egyetemes kérdések végre egyértelmű értelmezéséhez, akármennyire úgy látszik is, hogy ez nincs a filozófiai elmélkedés láthatárán, — hol volna elérhetőbb ez a cél, mint a filozófiában, ahol a világmagyarázat végső elveit kutatja az értelem, ahol tehát a sokféleségből magától a kevés összefogó, mert egyetemes végső fogalom területére jut el, mint aki végre a csúcsra emelkedett s most a nagy összefüggéseket természetes előre elrendelt fenséges törvényszerűségük szerint tudja átlátni?

Tankó Béla